

Staroslavenski institut ♦ Demetrova 11 ♦ 10000 Zagreb

PODAGRA U "CAUSAE ET CURAE" HILDEGARDE IZ BINGENA O 910. OBLJETNICI SVETIČINA ROĐENJA

Marija-Ana Dürrigl

Podagra je u europskoj medicinskoj, ali i umjetničkoj literaturi jedna od najčešće tematiziranih bolesti, a od reumatskih je bolesti najčešće spominjana, od antike do u 19. stoljeće. Prvi su opisi podagre nastali iz pera antičkih autora, primjerice Hipokrata i Rufa iz Efeza. Hipokratu se pripisuje i naziv "podagra" za urički artritis na nožnom palcu. Zarana je primijećeno kako na pojavu bolest mogu utjecati pretjerano uzimanje hrane i alkohola (1). Poznati aforizam o tome kako je podagra kći Bakha i Venere pripisuje se Galenu. Stoljećima se podagra povezivala s imućnima i neumjerenima, s pijancima i proždrljivcima, s pripadnicima više aristokracije i okrunjenim glavama. Celzo spominje kako je većina rimskih careva bolovala od podagre. Kasnije nije bilo značajnijih prinosa poznavanju te bolesti, sve dok je Thomas Sydenham (koji je sam bolovao od gihta) godine 1683. nije podrobno opisao i izdvojio od drugih oblika upale zglobova.

U antici je međutim bilo i literarnih tekstova o gihtu, npr. iz pera Vergilija, Juvenala, Ovidija i Seneke. U hrvatskoj književnosti najstariji opis iz laičkog pera je latinsko prenje između podagre i pauka s početka 15. stoljeća (2), a hrvatske su stihove o guti pisali i naši renesansni pjesnici, npr. Nikola Nalješković.

Čitajući pak tekstove iz srednjega vijeka, medicivist i liječnik nemalo će se iznenaditi kad naiđe na opus svete Hildegarde iz Bingena. U njezinoj se vrlo raznorodnoj ostavštini nalaze i medicinski tekstovi, što je zacijelo iznimna pojava ako se zna da ih je pisala žena - još k tome redovnica! - bez formalnog medicinskog obrazovanja. Ona je neliječnik koji međutim piše jedno vrlo sustavno medicinsko i prirodno-filozofijsko djelo.

Sveta Hildegarda iz Bingena (1098.-1179.), vjerojatno je jedna od najpoznatijih žena srednjega vijeka. Rođena u plemićkoj obitelji, s oko 14 godina ušla je u samostan. Tamo je stekla znatno (premda kao žena neformalno) obrazovanje, a 1136. postala je opaticom (nadstojnicom) samostana na Disibodenbergu i Rupertsbergu. U petom deceniju života počela je zapisivati vizije koje je doživljavala već od djetinjstva; sačuvane su tri opsežne knjige vizija. Uz njih je pisala poeziju, dramska djela, hagiografije, glazbu i brojna pisma, a pretpostavlja se kako je sama sudjelovala u ukrašavanju rukopisa minijaturama (3).

Hildegardina djela s medicinskim sadržajem nastala su između 1150. i 1160. godine. To su kompilacije antičkog nasljeđa, pučke empirijske predaje i benediktinske tradicije. Upravo su benediktinci odigrali ključnu ulogu u razvoju tzv. *samostanske medicine* na europskom Zapadu (4). Iz Hildegardinih je djela moguće zaključiti kako je imala pristup grčkim i arapskim medicinskim djelima (dakako, najvjerojatnije u latinskim prijevodima), ali i iznimnu sposobnost zapažanja i snažan osjećaj empatije. Izvornici njezinih medicinskih djela nisu sačuvani, iz 13. stoljeća potječe djelo nazvano "Causae et curae" ("Uzroci i načini liječenja") (5). U njemu Hildegarda povezuje upute za liječenje raznih bolesti i tegoba s poetičnom slikom stvaranja svijeta i spasenjske povijesti čovječanstva. Empirijsko i religiozno u nje su uvijek povezani. Djelo počinje prikazom stvaranja svijeta i čovjeka. Čovjek je zbog praroditeljskoga Adamova grijeha podložan bolestima i propadanju, piše Hildegarda (na tragu sv. Augustina). Bolest je po njezinu shvaćanju pogreška u samom biću čovjeka, egzistencijalni nedostatak. Zadaća liječenja stoga je *restitutio*, povratak na izvorno zdravlje - dakako, s takvoga stajališta, liječenje ne uključuje samo "tjelesnu" pomoć, ljekovite pripreme (*pharmaka*) i dijetu, već i korjenitu promjenu života. Uspostava iskonskog suglasja čovjeka s Bogom ponajprije kroz odmjeren regimen života omogućuje željenu *restitutio ad integritatem*. Međutim, takav "teološki" pogled ne zastire činjenicu da su Hildegardine upute za liječenje u velikoj mjeri empiričke, racionalno zasnovane! U tom smislu očituje se njezin *holizam*, koji se na žalost ponekada nekritički i anakronistički interpretira, npr. u popularnim tekstovima što se svrstavaju pod zajednički nazivnik "Hildegardina medicina" (6). Hildegarda je nesumnjivo iznimna pojava svoga vremena, ali je ujedno duboko prožeta onodobnom benediktinskom duhovnošću. Stoga u nje milosrđe (*miser cordia, caritas*) i pokora stoje u ravnopravnom odnosu s različitim konkretnim terapijskim metodama (7,8).

Do danas istraživači nisu mogli pouzdano utvrditi koji su dijelovi iz sačuvanih primjeraka "Causae et curae" potekli izravno iz Hildegardina pera, a koji su kasnije dodavani ili ekscerpirani iz njezinih bilježaka (9). Pa ipak, oni pružaju objektivni uvid u način njezina raz-

mišljanja o bolestima i liječenju - uopće o ljudskom tijelu, njegovu funkcioniranju u stanju zdravlja i bolesti. Dakako, kao kod svih tekstova iz davnih razdoblja, nije moguće govoriti o sustavnoj i jednoznačnoj "medicinskoj terminologiji" - primjer tomu je i Hildegardina uputa za pomoć kod "reume" gdje je očito da nije riječ o današnjem smislu toga pojma, već je riječ o nekakvu "tijeku" odnosno kataru iz nosa/sinusa, protiv čega treba inhalirati dim (5).

"Causae et curae" su pisane/sastavljane vrlo sustavno u četiri knjige. U prvim dvama dijelovima Hildegarda nabroja bolesti, tegobe i nedostatke. Primjerice, nastoji objasniti zašto su neki ljudi podložniji podagri od drugih. Dobrim dijelom njezina su tumačenja u skladu sa srednjovjekovnim nazorima koji su temeljeni na antičkoj humoralnoj patologiji. Ne samo po životnim navikama, već su podagri skloniji oni koji su po tjelesnom sklopu "nježnoga mesa" i vlažni, meki, spužvasti. U njih je višak topline i vlažnosti, dakle je odnos tjelesnih kvaliteta poremećen. Osobe koje jedu velike količine začinjene hrane sklone su podagri. S druge strane, žene su manje podložne toj bolesti jer se one redovito mjesечно čiste; taj je nazor vrlo sličan jednom od tzv. Hipokratovih aforizama o podagri ("Žena ne dobiva giht dok ne izgubi mjesečnicu") (10).

Treći i četvrti dio "Causae et curae" posvećeni su liječenju. To nije "lječaruša", nisu konkretne recepture s točnim uputama oko količine i načina spravljanja ljekarija. "Causae et curae" mnogo su šire i dublje koncipirane. U skladu s humoralnom patologijom, bolest je uzrokovana *dikrazijom*, tj. poremećajem *eukrazije*, odnosno ravnoteže među tjelesnim tekućinama (krv, sluz,

crna i žuta žuč) i kvalitetama (toplo-hladno, suho-vlažno). Poremećaji mogu biti u raznim kombinacijama, pa se različito očituju, što će dovesti do pojave različitih bolesti. Stoga, ako je poremećaj "mlačan i pjenast", dovest će do pojave podagre. Današnji reumatolog lako uočava kako se pod tim terminom krije veći broj tegoba što zahvaćaju udove, a ne samo ono što se danas smatra ulozima ili "gihtom".

U drugoj knjizi "Causae et curae" Hildegarda ovako tumači nastanak ili uzrok podagre: "In quo autem humidum siccum excedit et tepidum siccum et spumam,

que restant hic, aduersa pati potest apud se ipsum et apud alios homines et tristis in mente sua et magnam iram not habet, sed utilis in moribus suis est, sed nec ualde infirmus est, preter quo aliquando a peste, que dicitur gutta, fatigatur; et longeuus erit." U onih dakle ljudi u kojih prevladava kvaliteta vlažnoga i mlakoga, bit će time određena njihova narav, bit će tužni i neće se gnjeviti, osim kad ih katkada izmuči kuga koja se naziva gutom; bit će dugovječni (5). Dakako, nije sasvim jasno što bi točno ta *pestis* (!) koja se naziva *gutta* bila. Međutim, vrlo je zanimljivo kako Hildegarda upotrebljava izraz *pestis*, jer ta riječ u starini znači



svaku zaraznu bolest, ne samo kugu!

U istom dijelu knjige Hildegarda tvrdi o podagri: "Ille uero, qui molles carnes et delicatas in corpore suo habet et qui diuersos et delicatos cibos frequenter comedit, podagram facile incurrit." "Onaj pak koji u svom tijelu ima mekano i nježno meso i često jede različita raskošna jela, lako naleti na podagru." Hildegarda razrađuje tu misao, tvrdeći kako oni koji imaju mekanu i nježnu tjelesnu građu, neumjerenošću u slasnu jelu čine sebi veliku štetu, pa često obolijevaju od gute. Nai-

me, “mali humores superhabundanter in eius inindant et crescunt” - otrovne, škodljive tekućine koje takve osobe u sebi imaju uzimanjem nezdrave hrane umnažaju se i rastu, a kako ne mogu napustiti tijelo, spuštaju se u donje ekstremitete, u potkoljenice i stopala i tamo začinju bolest: “ad inferiora descendunt et in cruribus ac in pedibus eorum insanire incipiunt.” (5).

Nastavljajući na podagru, u sljedećem odsječku piše: “Sed est fistula quoddam genus podagre. Nam fistula de malis et superfluis humoribus nascitur, quia, cum mali et superflui humores in homine superhabundant, ad aliquem locum corporis eius transeunt uel ad crura seu ad pedes illius descendunt, et ibi acumine superfluitatis sue cutem eius perforant et paulatim effluunt...” (5) “No fistula je neki rod podagre. Naime fistula nastaje od loših i obilnih tekućina, jer kad se loše i obilne tekućine preliju, prelaze na neko mjesto u tijelu, silaze ili u potkoljenice ili u stopala i tu vrškom preteka tekućine probodu njegovu kožu i pomalo istječu.” Fistulu, dakle, svrstava u rod podagre, a kod prevelike koncentracije škodljivih tvari (“mali et superflui humores”) one počinju izlaziti kroz kožu. Njeno je zapažanje bilo točno jer golemi tof u glavici prve metatarzalne kosti ili u pripadnoj sluznoj vreći doista često perforira kožu i mliječno-bijeli polutekući sadržaj izlazi kao iz fistule. I opet je uzrok pojave fistule višak i iskvarenost tjelesnih tekućina.

Na drugom mjestu u istom dijelu “Causae et curae” Hildegarda savjetuje bolesnicima koji pate od teške gute, odnosno koji su zbog gute paralizirani (“Homo, qui de gutta paralyssi fatigatur...”) da, sve dok opet ne ojačaju, ne uzimaju vina ili piva, već da žive na strogoj dijeti od tople vode i kruha (5). I opet ista formula-cija, o “peste que dicitur gutta”!

U III. pak knjizi “Causae et curae” Hildegarda daje savjete oko primjene ljekovitih sastojaka kao pomoći protiv određenih bolesti ili tegoba. Tako kod akutnog napada ona savjetuje: “Homo, qui in cruribus et in pedibus suis podagram sentit et inde dolet, cum idem dolor recens est, ille plurima cornua uel uentosas cruribus suis circumponat, scilicet a talo incipiens absque incisione cutis, ut humores sibi attrahant, et deinde a loco illo auferat et ea superius ponat, quatinus iterum ibi subteriores humores sibi attrahant. Et sic faciat cutem non insciendo nec rumpendo, usque dum ad nates suos perueniat; postquam autem hoc modo ad nates peruenierit, ligamen in superiori parte genu sibi circumponat, ne humores, quos cornibus illuc contraxit, rursum descendant, et mox in confinio dorsi et posteriorum cum cornibus aut uentosis scarificando sanguinem et malos humores emittat. Sic autem faciat, et dolor podagre illius cessabit.” (“Čovjek koji u svojim listovima i stopalima osjeća podagru i stoga boluje, kad je ta bol svježja neka oko svojih listova stavi veći broj rogova i vantuzu od gležnja počevši, a bez zarezivanja kože, da u se-

be povuku tekućine, a potom ih s onoga mjesta makne i postavi više nekoliko puta, kako bi u sebe uvukli tekućine iz dubine. I tako neka čini ne zarezujući kožu sve dok ne dospije do stražnjice. Pošto je pak na taj način stigao do stražnjice neka si obavije zavoj oko gornjeg dijela koljena kako se ne bi tekućine što ih je rogovima onamo skupio spustile nazad. I potom u području leđa, grebuci kožu rogovima i vantuzama neka ispušta krv i otrovne tekućine. Tako neka čini i bol će popustiti.”) Nadalje preporučuje uzimanje praha od nevena, đumbira i papra natašte, a na to čašu vina. Ipak, općenito zaključuje kako je fistule i podagru teško liječiti i kako se oboje češće ponavlja.

Za osobu koja pati od bolesti “gutta, id est gith”, Hildegarda daje detaljne naputke o tome kako pripremiti ljekoviti oblog: kombinaciju jedne doze peršina i četiri puta toliko rute valja ispeći u maslinovu ulju (ili kozjem loju) i tu toplu smjesu poput obloga staviti na bolno mjesto. Osim iskustva o korisnosti tih sastojaka, Hildegarda je smatrala da svaku tegobu valja liječiti tako da se primijeni nešto što je suprotno kvalitetama uzroka. Ne samo ljudi, već svaka biljka, životinja i mineral imaju kvalitete kao suho-vlažno, toplo-hladno, pa se primjenjuju upravo zbog tih osobina, kako bi se njima “nadvladalo” negativno ili škodljivo svojstvo koje je u bolesnika prisutno. Peršin je hladan dok je ruta suha (pa adstringentno djeluje na škodljive sokove gute), dakle njihove kvalitete suho i hladno kombiniraju se da nadvladaju “mlakost i vlažnost” podagre. Ulje ima ulogu prijenosnika i otapala što istovremeno ublažava tegobe (“simul temperantur”). Latinski naziv *gutta* za podagru javlja se upravo u 12. stoljeću (10), pa je razvidno kako je Hildegarda “moderna” u uporabi terminologije. To pak osobito vrijedi za njemački termin *Gicht* što ga Hildegarda piše kao *gith*; pretpostavljamo kako je ona bila među prvima koja je upotrijebila taj termin u jednom medicinskom tekstu.

Ovim prikazom željeli smo reumatolozima skrenuti pozornost na jedno, u nas gotovo nepoznato, djelo koje iskače iz sveukupne - medicinske i umjetničke - literature o podagri ili “guti”, jer ga je napisala jedna benediktinka u 12. stoljeću. Današnjem liječniku isticanje povezanosti empirijskoga s vjerskim djeluje strano, ali ako se iz toga izlušte neki elementi “kliničke slike” bolesnika i “terapijske upute”, iz njih progovara određeno praktično iskustvo. Stoga se ne bi moglo tvrditi kako je Hildegarda bila posve u krivu.

Djelo svete Hildegarde iz Bingena progovara iz jednoga dramatičnog vremena koje se doima pomalo tajanstvenim. Njezina su zapažanja s jedne strane duboko ukorijenjena u tradiciju samostanske medicine (čiji je vjerojatno posljednji značajni predstavnik bila upravo Hildegarda) (11,12) ali su i vrlo individualno promišljanje o čovjeku u spasenjskoj povijesti svi-

jeta. Najznačajnija je kvaliteta "Causae et curae" povezivanje teologije i medicinske djelatnosti, duhovnoga s praktičnim. Hildegardu zanima najširi kontekst u koji može smjestiti uzrok i pojavu bolesti te različite načine na koje se bolesti mogu izliječiti. U temelju je Hil-

degardina medicinskog djela za ono doba revolucionaran stav: Čovjek je pozvan na suradnju (!) s Bogom u odnosu su-stvaranja boljega sebe i boljega svijeta. A liječenje kao spoj konkretne terapije i *conversio morum* bitan je dio toga odnosa.

Literatura

1. Rodnan GP, Bendek TG. Ancient therapeutic arts in the gout. *Arthritis Rheum* 1963;6:317-340.
2. Čunović S. *Urični artitisi-giht-podagra-ulozi*. Zagreb: Medicinska naklada. 2000:2-6.
3. Newman B, ur. *Voice of the Living Light: Hildegard of Bingen and Her World*. Berkeley - Los Angeles: University of California Press. 1998.
4. Ackerknecht EH. *Therapie von den Primitiven bis zum 20. Jahrhundert*. Stuttgart: Ferdinand Encke. 1970.
5. Moulinier L, ur. *Beate Hildegardis Cause et Cure*. Berlin: Akademie Verlag. 2003.
6. Breindl E. *Velika knjiga o zdravlju sv. Hildegarde iz Bingena*. Prev. I. Gočev. Đakovo: Karitativni fond UPT. 1997.
7. Rath P. Hildegard von Bingen, Natur- und Heilkunde. (www.abtei-st-hildegard.de/hildegard/werk/heilkunde.php).
8. Glaze FE. Medical Writer. U: Newman B, ur. *Voice of the Living Light: Hildegard of Bingen and Her World*. Berkeley: University of California Press. 1998: 125-148
9. Schipperges H, ur. *Hildegard von Bingen. Heilkunde*. Salzburg: Otto Müller. 1992.
10. Cohen H. Gout. U: Copeman WSC, ur. *Textbook of the Rheumatic Diseases*. 2. izd. Edinburgh-London: Livingstone. 1955:348-408.
11. Dürriegl MA. Odjeci samostanske medicine u hrvatskoglagoljskim rukopisima. U: Dürriegl MA, Mihaljević M, Velčić F, ur. *Glagoljica i hrvatski glagolizam* Zagreb-Krk: Staroslavenski institut i Krčka biskupija. 2004:367-374.
12. Siraisi NG. *Medieval and Early Renaissance Medicine: An Introduction to Knowledge and Practice*. Chicago-London: Chicago University Press. 1990.